

Нравствени и естетически ценности в кратките литературни жанрове

Нели Илиева

***Moral and aesthetic values in the short literary genres:** The short folk and literary genres occupy a unique place in the literary education of children. The report examined the possibilities of using their genre originality for the intensification of imagination, thinking and speech of children and formation of enduring value system.*

Key words: genre, morality, values, education

ВЪВЕДЕНИЕ

Всяка цивилизация, от древността до наши дни, създава своя ценностна система и формира добродетели. Независимо от специфичния и оригинален принос на всяка култура, човек достига до възприемането на непреходни добродетели по различен начин.

От векове мъдреци, философи и социолози са служили на една мечта да преобразят света и човека, да го облагородят. Няма религия, която да не подсигурява и да не се бори срещу омразата, лъжата, кражбата и др. От дълбока древност човекът се е стремил да направи детето си по-добро, по-съвършено от самия себе си. Неслучайно най-светлите умове на човечеството са се интересували от формулиране на характера, от възможностите за възпитанието да променя и развива вродени заложби. [2]

Детското литературно творчество е неизчерпаем източник на мъдрост и поука. Творчеството на народа ни винаги е било едно от основните средства за възпитанието и естетическо въздействие. Освен с актуалността на мотивите фолклорът се отличава и с жанрово многообразие. Трудно е да се прецени дали една приказка, наситена с фабула, с идейна основа и проблематика, е по-хубава от една приспивна песен или гатанка, в която са вложени остроумие и душевна надареност. Освен приказките, които са любимо четиво на всяко дете, увлекателни са и пословиците и поговорките, гатанките, скороговорките, залъгалките, броилките, римушките.

В народното творчество се крие голяма естетическа сила, защото е богато на разнообразни художествени форми.

Народното творчество осигурява на децата разнообразни и богати естетически впечатления. От него се научават да разбират най-елементарните истини в сложния свят на изкуството.... Тези впечатления оставят трайни следи в съзнанието на детето и имат решаващо значение за формирането на естетическия му вкус. [4]

ИЗЛОЖЕНИЕ

Народното творчество подпомага за изграждането на редица нравствени добродетели у детето: трудолюбие, родолюбие, доброта, съчувствие, вежливост и др.

Литературната форма и действията на героя дават възможност на детето бързо да се ориентира в категориите „добър” или „лош”. Малките деца имат афинитет към кратките литературни форми и са заинтересовани, когато се употребяват. Интересът им е провокиран от яркия и емоционално обогарен език, лаконичност и краткост. [1]

Лекото занимателно съдържание, вътрешните ритми и краткият стих ги прави увлекателни и лесно запомнящи се, обогатяват детския речник и звуковата култура на речта. [3]

Скороговорките, броилките и римушките разкриват звучността на езика, а гатанките, пословиците и поговорките учат детето на точна и лаконична реч, помагат му да долови логиката в езика. Те допринасят за развитие на въображението и творческите способности и за усвояване на поетическата лексика.

Кратките литературни жанрове имат изключително дидактичен характер, защото в синтезирана художествена форма отразяват мъдростта на народа, неговите възгледи за морал. Затова малките литературни жанрове имат изключително значение за нравственото и естетическо възпитание на децата.

Залъгалките и римушките са любим фолклорен жанр за всички народи. От богатото им разнообразие може да се съди за високата оценка, която всички народи им дават. [4]

Подобни текстове могат да бъдат почерпени, както от фолклора, така и от литературата за деца, където Трайко Симеонов, Асен Босев, Спас Антонов, Янаки Петров и други автори са създатели на редица текстове с характер на скороговорки.

Изкуството идва на помощ и при запознаването със света, и при възпитанието, и при веселата забава. Излиза, че в миналото съприкосновението с литературното, музикалното, танцовото изкуство много повече е присъствало в битя. Но и днешното дете обича римуваната реч, стреми се към нея и постоянно се обогатява чрез нея.

Гатанките например са друг кратък литературен жанр, забавен за всички възрасти и поради това широко разпространен. Най-типично за гатанките е алегоричното описание на предмета или явлението, което трябва да се отгатне. Отгатването изисква образно мислене и логично мислене.

Гатанките обхващат богато разнообразие от предмети и явления.

Възпитанието на естетическото въздействие на гатанките е голямо, защото мисленето се насочва към съпоставяне и анализиране на познати до този момент понятия. Уточняват се впечатления, коригират се предварителни представи, а това развива способността за анализ и умозаключения. Гатанките не са само за развлечение, тяхното педагогическо въздействие е по-обхватно. Чрез тях може да бъде пробудена любовта към народното творчество, към родния език, към стремежа за намирането на точната и красива дума. По този начин детето намира достъп до народната мъдрост и се учи поетично да възприема заобикалящия го свят.

Кратките фолклорни и литературни жанрове заемат особено място в литературното обучение на децата в съответствие със жанровото им своеобразие-тематика, образи, език, идейна насоченост. Те служат като средство за активизиране и развитие на въображението, мисленето и речта на децата.

Пословицата е сбито изразена мисъл, която синтезира натрупан опит и утвърждава, проверени в живота истини. В повечето случаи тя представлява поучително съждение с нравствена стойност.

Например: „Който не познава добро, той намира зло”.

Поговорките са подобни на пословиците, но отличителното при тях е, че предават направо завършена мисъл.

Пословиците и поговорките отразяват във високохудожествена синтезирана форма мъдростта на народа, неговите възгледи за морала и живота. В тях нашият народ възвеличава всички ония добродетели, които той цени и уважава-труда, обичта към човека, любовта към свободата, почитта към старите и близките, силата на колектива и взаимопомощта. Рязко или с тънка ирония осмива всички пороци и привички, които унизяват човешкото достойнство, както мързелът, лъжата, глупостта, двуличието и егоизма. Възпитателната стойност на пословиците и поговорките е оценена от редица класици на педагогиката. [4]

Усвояването на пословиците и поговорките от децата при формите на работа с тях развива образното мислене, подпомага осмислянето на художествената образност на народната мъдрост.

Пословиците и поговорките се възприемат най-добре от децата, когато се казват в ситуации, свързани с техния смисъл. Чрез тях могат да се разкрият по интересен и достъпен начин редица правила на поведение и морални форми.

Например: Работата краси човека;

Приятел в нужда се познава;

На лъжата краката са къси и др.

В пословицата може да се предаде съдържанието на цяло произведение (приказка, разказ) в едно изречение. Може би затова пословицата най-често се разглежда като „поука“ и „основна идея“ на приказката и не се обръща достатъчно внимание на това, че тя е синтактична и логическа цялост на обобщение, предадено чрез образно-емоционална обогатеност.

Пословиците и поговорките заслужават да бъдат предмет на специални занимания, защото имат много силно възпитателно въздействие. Това силно въздействие върху душевността на детето е открил още Лев Толстой. В статията „Кой от кого се учи-селските деца от нас или ние от селските деца“ той споделя своите впечатления от въздействията на фолклорните жанрове върху детското възприятие.

Силното възпитателно въздействие се дължи на лаконичната мисъл, силната изразителност, на вложената в художествените образи народна мъдрост. В кратък изказ е събрано всичко-от отношението на народа към притворството, към верността, към лицемерието, до народните вярвания и житейски опит, проверен и утвърден от живота.

Пословиците и поговорките са създадени в конкретен исторически момент и конкретна народна среда, затова отразяват историята, бита, нравствените и естетическите ценности на народа, който ги е създал. Това придава своеобразен национален колорит. Също така поучителния характер и възможностите, които пословиците и поговорките съдържат за нравствено възпитание, спомагат за утвърждаването на общочовешки ценности.

Пословиците и поговорките могат да се класифицират според съдържанието си. Така например в някои се утвърждава трудът и трудолюбието; „Без труд и мъка няма сполука“, „За лудо работи, за лудо на стой“, а в други се осмива мързела и безделието: „Мързелът не оре и не копае“. Други възникват като отражение на историческото развитие на българския народ: „Хайдутин майка не храни“, „Вярна дружина-яка твърдина“ и др.

В поговорките и пословиците се изграждат и образи на „герои“ и думи - образи с метафоричен характер. В тях откриваме и типични образи, които обобщават явления и събития от живота на хората - на сиромаша, на лихваря, на скъперника, на мързеливеца, на пияницата и др.

Чрез използване на пословица или поговорка се обогатяват представите на децата за възможностите за изразяване на една и съща или подобна идея с помощта на различни жанрове - чрез приказка и пословица, разказ и поговорка, басни и пословици и др. Пословицата може да предаде съдържанието на едно произведение (приказка, разказ) в едно изречение. Тя се разглежда в края на приказките, където се определя поведението на човека.

За по - задълбоченото осмисляне на съдържателната същност на пословиците и поговорките от децата могат да се използват различни игрови похвати. Може да се предложи на децата да съчинят приказка по дадена пословица или поговорка. Например да се вземе пословицата „Доброто се забравя - злото никога“ и злото и доброто да присъстват като герои в детските приказки. Сюжетът, композицията, героите, езиковите похвати трябва да са подчинени на поуката, съдържаща се в пословицата.

В своята книга „Народното творчество и детската градина“ Цонка Шейтанова изтъква ролята на народното творчество при възпитанието: „то въздейства на

децата със средствата на едно високохудожествено изкуство, с простото си и достъпно съдържание, с богатството на своите ярки и убедителни образи, със свежестта и оптимистичния дух, който лъха от него [4] .

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Шейтанова смята, че най-голямо е възпитателното значение на народното творчество в първите години на живота на човека и поради възрастовите особености на детската психика – детето от предучилищна възраст е емоционално същество, затова най – добре му се въздейства със средствата на изкуството. Мъдростта в пословиците и поговорките, човеколюбивият морал, вярата в победата на доброто, помагат на децата да осъзнаят по-добре редица нравствени норми.

Като част от фолклорното ни наследство, пословиците и поговорките сформират у децата усет към изразителната и изобразителната магия на речта и към мъдростта, съхранена за поколенията.

Ярките и запомнящи се образи развиват творческото въображение, а оптимизмът, вярата в доброто, неизчерпаемото чувство за хумор отговарят на детската жизнерадостна нагласа към живота.

Целенасоченото и системно занимание с подбрани художествени произведения въздейства на поведението на детето. Многократното повтаряне на художествени обобщения с нравствен акцент, съчетани с емоционалните преживявания на детето, дава възможност у него да се формират основите на трайна ценностна система.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Балабанова, М. Кратките фолклорни форми в обучението по роден език в детската градина, София, 1999г.

[2] Илиева, С. Формиране на добродетели при деца от детската градина, сп. „Образование”.

[3] Ковачева, У. Детето и светът на художественото слово, София, 1996г.

[4] Шейтанова, Ц. Народното творчество в детската градина, София, 1966г.

За контакти:

Гл. ас. Нели Йорданова Илиева, ШУ „Еп.К. Преславски”, e-mail:
neli.jordanova@abv.bg

Докладът е рецензиран.